

МВС УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра державно-правових дисциплін

Лекція 2

Тема: Система, форми та структура римського права.
Рецепція римського права.

План

1. Вступні положення
2. Система римського права
3. Поняття і види джерел римського права
4. Кодифікація Юстиніана
5. Рецепція римського права
6. Висновки

Мета лекції:

- Навчальна: зорієнтувати слухачів на практичне, комплексне застосування знань з різних навчальних дисциплін;
- Ознайомити з історією зародження, становлення, та розвитку римського права;
- Виховна: розвивати у студентів інтерес до навчальної дисципліни «Основи римського права».

1. Вступні зауваження

Римське право було правом високоорганізованого суспільства, яке у своєму розвитку пройшло декілька етапів: архаїчний, період республіки, періоди принципату та домініату. Увагу дослідників найбільше привертає римське право так званого «класичного» періоду, тобто перших трьох століть нашої ери, коли воно досягло найвищого розквіту.

2 . Система римського права.

Публічне право (jus publicum) – це право, що стосується інтересів Римської держави. До сфери дії публічного права відносили норми, що визначали статус святинь та жерців, встановлювали права та обов'язки магістратів (державних посадових осіб), регулювали їхні відносини з приватними особами (наприклад, порядок виборів).

Приватне право (jus privatum) – це право, що стосується вигоди окремих осіб. Приватне право регулювало майнові й особисті немайнові відносини між приватними особами (наприклад, сімейні відносини, укладання договорів).

Розмежування приватного і публічного права проводиться за такими критеріями:

- характер інтересів, що захищаються даною галуззю права (індивідуальні чи сукупні);
- спосіб впливу на учасників даних відносин (рівність сторін або владний припис);
- правовий статус потенційних учасників (приватні, окремі особи або державні органи тощо);
- ініціатива застосування засобів захисту (з боку самого потерпілого або за ініціативою органів держави, посадових осіб, покликаних здійснювати такий захист);
- порядок захисту (позовний захист, цивільний процес або звинувачувальне провадження при державних органах, кримінальний процес тощо).

Позитивне (позитивне) право – це волевстановлене право. Право, що встановив для себе кожен народ, римські юристи називали **цивільним (jus civile; від civitas – сукупність громадян.)**

Квіритське право (jus quiritum) – це строго формальне право римлян-квіритів, найдавніша за часом підсистема римського права.

Преторське право (jus praetorium) – право, що склалося в практиці посадових осіб, насамперед, претора – глави судової влади в Римі.

Право народів (jus gentium) – сукупність норм, що були загальними для всіх скорених Римом народів.

3. Поняття і види джерел римського права.

Римське право – це сукупність загальних принципів і норм, що визначають становище особи та її взаємини з державою на підґрунті засад справедливості, добра та гуманізму.

3.1. Правовий звичай

Звичай – це правило поведінки, що склалося внаслідок фактичного застосування протягом тривалого часу. Він був основною формою регулювання поведінки в додержавному суспільстві за умов родового ладу. Додержання звичаїв забезпечувалось засобами громадського впливу на порушника. Звичай стає формою права з виникненням держави. Закони XII таблиць, прийняті в 450 р. до н. є., – найперше писане право і перший запис звичаїв (*mores majorum* – звичаї предків), що існували ще за царів. Історію їх створення нам передає Помпоній у Дигестах (Д. 1.2.2-4).

3.2. Закон

Розуміння закону, тобто акту найвищої юридичної сили, як форми права, зазнало за час існування римського права істотних трансформацій. Закони у Римі мають кілька різновидів, що іноді співіснують поряд, іноді витісняють одне одного, а іноді, зберігаючи назву, змінюють сутність. Головними різновидами законів є: 1) постанови народних зборів; 2) сенатус-консульти; 3) конституції імператорів. Розглянемо їх дещо докладніше.

3.2.1. Постанови народних зборів (lex leges).

3.2.2. Постанови сенату – сенатус-консульти (senatus consulta).

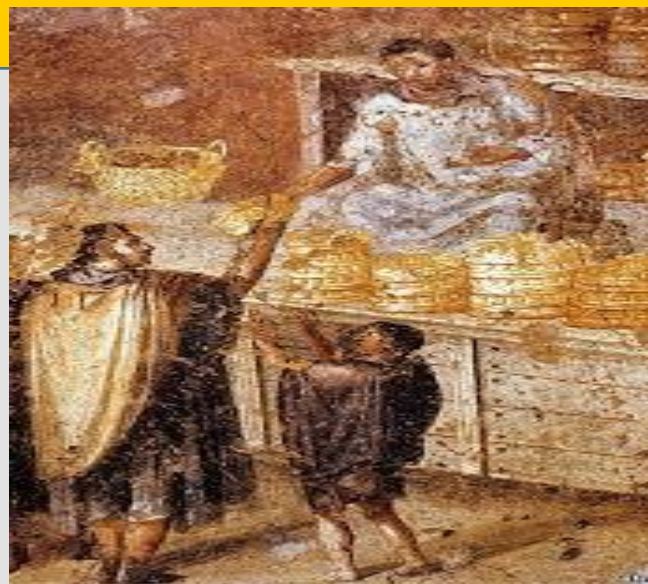
3.2.3. Імператорські конституції.

3.3. Едикти магістратів

У період республіки поширеною формою римського права стають едикти магістратів, передусім преторів. Так чи інакше стосувалися правотворчої діяльності едикти консулів, преторів, курульних едилів, правителів провінцій та інших магістратів.

Отже, кожний новообраний претор видавав свій едикт, який був результатом творчості не тільки його автора, а й колективним творінням багатьох попередників, що увібрало в себе їх практичний досвід.

3.4. Консультації правознавців

Загалом можна визначити такі основні напрями наукової та науково-прикладної діяльності юристів доби класичної юриспруденції:

- твори, присвячені розробці цивільного права (Сабіна, Павла, Ульпіана, тощо);
- коментарі до преторського права (Лабеона, Гая, Павла, Ульпіана, тощо);
- збірники творів юристів (дигести), що об'єднували цивільне і преторське право;
- підручники з права – інституції, а також збірники правил (**regulae**), міркувань та висновків (**sententiae**);
- збірники казусів «Питання» (Цельза, Помпонія), або «Відповіді» (Папініана).

4. Кодифікація Юстиніана

Не зовсім вдачі спроби кодифікації величезного правового матеріалу були зроблені ще в часи Римської імперії, але вони не йдуть в жодне порівняння із систематизацією візантійського імператора Юстиніана (527-565 р.).

Кодекс Юстиніана є зібранням законів (імператорських конституцій) в точному значенні цього слова. Він складається з 12 книг, кожна з яких поділяється на титули зі своєю назвою.

Книга 1 містить конституції з церковного права, 2-8 – з приватного, 9 – з кримінального права, 10-12 – положення про державне управління.

Для кодифікації юридичної літератури в 530 р. була створена спеціальна комісія у складі 17 чоловік, яку очолив Трібоніан. Вона мала переглянути всі твори класиків, вибрати найцінніші, привести їх до певної системи, вилучити повторення і протиріччя.

5. Рецепція римського права

Receptio – термін латинського походження, стосовно римського права означає відновлення дії, запозичення, переробка, засвоєння. Внаслідок рецепції римське право відродилося і вдруге підкорило світ.

Початок рецепції належить до XI–XII ст. Проте вже відомо, що дія римського права не припинялася, отже не припинялося і його вивчення, принаймні елементарне.

Розрізняють наступні форми рецепції римського права:

- 1) вивчення, дослідження, коментування і засвоєння принципів і норм римського права. З початку існування європейських університетів римське право – неодмінна складова частина юридичного утворення в усьому світі;
- 2) безпосереднє застосування норм римського права. У середньовічних державах континентальної Західної Європи (а в Німеччині – до 1900 р.) норми римського права діяли поруч з місцевими звичаями і королівськими указами;
- 3) використання норм, ідей і категорій римського права, римської методики створення нормативних актів у правотворчій діяльності. Прикладом цієї форми рецепції є створення Французького Цивільного кодексу.

Рецепція римського права має декілька видів:

- 1) пряма (первинна) рецепція. В цьому випадку норми римського права або в якості безпосереднього регулятора суспільних відносин, або в якості основи для законодавчої діяльності.
- 2) похідна (вторинна) рецепція. Норми римського права, рецеповані однією правовою системою, запозичувались у такому модифікованому варіанті іншою правовою системою. Приклад – Франції
- 3) прихована (латентна) рецепція. В цьому випадку відбувалось запозичення норм римського права, але офіційно цей акт не визнавався. Прикладом такого виду рецепції є створення Цивільних кодексів РРСФСР та УРСР.

Висновки

Система класичного римського права являла собою сукупність декількох відносно самостійних підсистем. Найважливіші структурні елементи римського права – публічне і приватне право.

Публічне право (jus publicum) – це право, що стосується інтересів Римської держави. До сфери дії публічного права відносили норми, що визначали статус святинь та жерців, встановлювали права та обов'язки магістратів регулювали їхні відносини з приватними особами

Приватне право (jus privatum) – це право, що стосується вигоди окремих осіб. Приватне право регулювало майнові й особисті немайнові відносини між приватними особами.

Література

- 1. Підпригора О. А. Основи римського приватного права: підручник для студ. юрид. вузів і фак. / О. А. Підпригора. – К. : Вентурі, 1997. – 333 с.
- 2. Підпригора О. А. Римське право: підручник. – 2-ге вид. / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 528 с.
- 3. Підпригора О. А. Римське право в Україні: перспективи III тисячоліття / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов // Юридичний вісник. – 1999. – № 4. – С. 345.
- 4. Підпригора О. А. Проблеми вивчення Римського права як підґрунтя сучасного цивільного права і порівняльного правознавства / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наук. праць – Вип. 13. – Одеса, 2002. – С. 256.
- 5. Підпригора О. О. Римське приватне право. Академічний курс: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / О. О. Підпригора. — К: Вид. дім «Ін Юре», 2001 – С. 200.
- 6. Орач Є. М. Римське приватне право. Академічний курс: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - К.: Ін Юре, 2012. – С.390 .
- 7. Орач Є. М. Основи римського приватного права / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. — К.: Юрінком Інтер, 2000 – С. 540.
- 8. Крестовська Н. М. Основи римського приватного права / Н. М. Крестовська, І. С. Кантазарова : навч.-метод. посіб. - Одеса: Фенікс, 2006. - 160 с.
- 9. Крестовська Н. М. Дитина у праві Стародавнього Риму: норма та доктрина / Н. М. Крестовська // Часопис Цивілістики. – 2011. - №11. - С. 168.

- 10. Харитонов Е. О. Основы римского частного права: учеб.пособ.для студ.вузов / Е. О. Харитонов. - Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 414 с.
- 11. Харитонов Є. О. Приватне право у Стародавньому Римі: навч. посіб. / Є. О. Харитонов. – О.: АО БАХВА, 1996. – 160 с.
- 12. Харитонов Є. О. Філософія Римського права / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova // Часопис Цивілістики. – 2011. - № 11. – С. 346.
- 13. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція / Є. О. Харитонов — Одеса: Юридична література, 2001 – С.278 .
- 14. Харитонов Є. О. Правова система України: між західною та східною традиціями права / Є. Харитонов, О. Харитонova // Порівняльно-правові дослідження. — 2007. — № 1-2. — С.168.
- 15. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права (теоретичні та історико-правові аспекти). — Одеса, 1997— С.340.
- 16. Макарчук В.С. Основи римського приватного права: Навчальний посібник. - К.: Атіка, 2000. - 176 с.
- 17. Макарчук В. С. Римське приватне право: навч. посібник / В. С. Макарчук. — К.: Атіка, 2007— С.145.
- 18. Хвостов В. М. Історія римського права. М., 1910.
- 19. Борисова І.В Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. — Х.: Право, 2008. — 224 с.